

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Zhodnocení výuky etiky v českých školách

Pavla Pousková

Katedra teologické etiky
Vedoucí práce Doc. ThDr. Jindřich Halama
Studijní program teologie B6141
Studijní obor Evangelická teologie

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Zhodnocení výuky etiky v českých školách napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Mešně dne 22. 5. 2012

Pavla Pousková

Bibliografická citace

Zhodnocení výuky etiky v českých školách: bakalářská práce/Pavla Pousková;
Doc. ThDr. Jindřich Halama. – Praha, 2012. 45 stran.

Anotace

V posledních dvaceti letech došlo v českém školství k mnoha zásadním změnám, které se dotkly všech předmětů. Jedním z nich je i etika, která v rámci těchto změn dostala jasný, samostatný rámeček. Cílem této práce je zjistit, jaké je praktické užití tohoto rámce, jak je dodržován a co je vlastně vyučováno. Součástí výuky etiky jsou i příslušné učebnice. Práce se je snaží vyhledat a zhodnotit a to jak v rámci základních, tak středních škol, kde je situace poněkud složitější. Další nedílnou součástí jsou i postoje a hodnoty studentů, především na středních školách. Tyto postoje a hodnoty se vyvíjejí právě v souvislosti s výukou etiky. Práce si tedy klade i otázku, jaké hodnoty jsou v českých školách podporovány a to jak na školách státních, tak na těch, které zřizuje církev a kde je zaměření etiky křesťanské, případně je etika součástí výuky náboženství. V rámci hodnocení učebnic jde především o jejich kvantitu a kvalitu pro středoškolskou výuku. Práce se ptá, co lze v učebnicích najít a jakým způsobem by podle nich měla výuka vypadat, což souvisí i s dalším tématem práce a to zhodnocením náplně vybraných ŠVP.

Klíčová slova

křesťanství, etika, výuka, postoje, učebnice, ŠVP

Summary

Assessment of ethics teaching in Czech schools

In the last twenty years Czech schools system passed by many big changes and almost every subject was touched. One of them, ethics, gained in these changes their own measure. Point of this work is, what is this measure, if it is kept and what is taught by the name of ethics. A part of the education are also textbooks. This work try to find and appraise them in the measure of basic and high schools, when the situation is little bit complicated. Integral part are attitudes and values of students, primarily on high schools, because this values and attitudes closely relates with ethics teaching. So this work asks which values are supported in Czech schools, on state schools and the church schools also, because there is declared Christian orientation of ethics, or ethics could be there a part of religion teaching. In the measure of high schools textbooks assessment in main problem their quantity and quality. This work asks what we can find in them and how is a education on the the base of them both in the connection with School teaching plans, which are also appraised.

Keywords

christianity, ethics, teaching, attitudes, textbooks, School teaching plans

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala svému školiteli, Doc. ThDr. Jindřichu Halamovi, za cenné rady a vstřícný přístup. Velký dík také patří celé mé rodině, bez jejíž pomoci by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

Obsah

Úvod.....	7
1. Změny v českém školství.....	8
2. Tvorba ŠVP a místo etiky v tomto plánu.....	15
2.1. ŠVP	15
2.2. Metodika výuky etiky	20
2.3. Křesťanská etika.....	23
2.4. Pracovní východiska	23
2.5. Vyhodnocení	25
3. Učebnice	27
3.1. Kritéria výběru	27
3.2. Hodnoty a postoje	29
3.3. Obsahy	32
Seznam literatury	43

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla prozkoumat předmět etika z hlediska českého školství. Nejde pouze o zjištění, zda se vůbec tento předmět vyučuje, ale především o to, jaké jsou pro tento předmět vyučovací osnovy, kteří autoři dostávají přednost, zvláště ve vztahu ke křesťanství a jeho tradici, protože česká kultura vyrůstá právě z těchto tradic, z kterých staletí čerpala a byla jimi živena. Tak i české školství by mělo žáky vychovávat minimálně v kladném postoji k těmto hodnotám, ať již je žáci sami aktivně vyznávají, či nikoliv.

1. Změny v českém školství

Za poslední dvě desetiletí došlo v českém školství k mnoha zásadním i dílčím změnám, které se dotkly vyučovacích předmětů, především jejich osnov. Před rokem 1990 byl garantem vyučovacích osnov stát, zastoupený ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) a jeho odbornými komisemi (respektive Národním ústavem pro odborné vzdělávání, který je garantem i dnešních Rámcových vzdělávacích programů), které jednotlivé vyučovací osnovy připravovaly a posléze také stanovovaly systém hodnocení žáků vycházejících z těchto osnov. Po roce 1990 byl tento model postupně opouštěn ve prospěch současného stavu. V současné době stanovuje MŠMT takzvané Rámcové vzdělávací programy (dále RVP) a školy samotné potom vypracovávají Školní vzdělávací programy (dále ŠVP). Tyto programy mají být zveřejňovány, především na internetových stránkách příslušných škol, aby je rodiče žáků mohli porovnávat a tak se odpovědně rozhodovat o základní či střední škole, na kterou jejich potomek nastoupí, nicméně toto zveřejňování neprobíhá úplně tak, jak by bylo vhodné a na stránkách některých škol zájemce příslušné dokumenty vůbec nemusí nalézt. Většinou jsou pak tyto dokumenty k nahlédnutí v kanceláři příslušné školy. Pro tvorbu těchto ŠVP jsou jednotlivé školy instruovány manuálem MŠMT k tvorbě ŠVP, případně dalšími metodickými pokyny ministerstva. Ovšem tyto ŠVP nejsou osnovami jednotlivých předmětů, protože ty jsou vyčleněny. Ve své podstatě jsou ŠVP značně podobným dokumentem jako RVP a osnovy předmětu, které tvoří sami vyučující těchto předmětů, jsou pak stěžejním vodítkem při výuce, stejně tak jak tomu bylo před rokem 1990.¹

¹ Informace o RVP, tvorbě ŠVP a další podněty pro učitele lze nalézt na: www.nuov.cz/ramcove-vzdelavaci-programy; aplikace.msmt.cz/HTM/SP_Informace_k_RVP.htm; dum.rvp.cz/index.html

Obecně lze o RVP říci následující. Byly vypracovány Národním ústavem pro vzdělávání a poté schváleny MŠMT, pro každý obor existuje jednotlivý RVP. Společným jmenovatelem všech RVP je příprava žáků v rámci tzv. Klíčových Kompetencí (dále KK), které jsou pro všechny předměty totožné. Jde o soubor dovedností konzultovaných se zaměstnavateli a v RVP definovaných takto: „Soubor požadavků na vzdělání, zahrnující vědomosti, dovednosti, postoje a hodnoty, které jsou důležité pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a pracovní uplatnění. Jsou univerzálně použitelné v různých situacích. Ve výuce se neváží na konkrétní vyučovací předměty, lze je rozvíjet prostřednictvím všeobecného i odborného vzdělávání, v teoretickém i praktickém vyučování, ale i prostřednictvím různých dalších aktivit doplňujících výuku, kterých se žáci sami aktivně účastní. KK odborného vzdělávání se odvíjejí od Evropského referenčního rámce klíčových kompetencí pro celoživotní vzdělávání a navazují na KK RVP ZV.“² Konkrétně hovoříme o zlepšování komunikativních schopností, práci v týmu, flexibilitě, samostatnosti při řešení problémů a ochotě se učit.³ Současně je jasné, že tyto KK se budou velmi složitě hodnotit, neboť se na ně nehodí stupnice, která je standardně používána při známkování žáků. Školy tedy tyto KK hodnotí především slovně rozmlouvou se žákem. Dále je v dnešním školství trendem, aby žáci, právě v rámci zvyšování svých KK, byli schopni sebehodnocení (to souvisí právě s hodnocením KK, kdy si učitel s žákem pohovoří). Celek KK je v českém školství skutečnou novinkou v tom, že je nyní vydělen a pojmenován, ale lze se domnívat, že metody rozvoje klíčových kompetencí - především samostatná domácí příprava, práce ve skupinách, diskuse o daném tématu a plánování práce - byly součástí výuky vždy, neboť

² dle RVP75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika, str. 4

³ Hansen-Čechová, Nápadky pro rozvoj a hodnocení klíčových kompetencí žáků, Portál 2009

jsou to metody, které dělají výuku výukou. Další dříve užívaná metoda, tedy výklad, je dnes na ústupu, ale asi i ta zůstane vždy ve školách platnou, protože ne vše lze provést formou samostudia, či zadáním referátu jednotlivým studentům.

RVP jako celek zvyšují kompetence škol a jejich odpovědnost za výuku. Vzhledem k tomu, že konkrétní ŠVP připravuje každá škola samostatně, má nyní i možnost se vydělit z celku všech dalších nabídkou předmětů, jejich zpracováním a hlavními důrazy výuky, samozřejmě s tím, že musí respektovat předměty zákonem stanovené jako povinné a to v plné hodinové dotaci. Rozdíly mezi jednotlivými školami jsou spíše v předmětech povinně volitelných a nepovinných, případně v tom, jaké další předměty škola určí jako povinné (u škol s křesťanskou tradicí to může být například latina, která není obecně vyučována, či náboženská výchova, do které jsou potom zařazeny další předměty, jinde nazývané základy společenských věd a tedy i etika).

V posledním desetiletí zaznamenalo české školství velmi rozsáhlé a hluboké změny, některé z nich by se daly označit za systémové. Probíhá proces přiblížení výukových metod českého školství evropskému (jak již bylo naznačeno, jde hlavně o to, dát větší prostor žákům samotným, jejich samostatné práci a nechat je, aby se hojněji vyjadřovali ústně, uměli argumentovat, připravit se na diskusi a další). K zásadní změně došlo v systému vzdělávání v oblasti osnov, dnes používaný termín zní kurikulum. Dříve byly osnovy zcela konkrétně stanoveny pro všechny školy centrálně a vyučovalo se vždy stejně ve všech školách, výstupy byly rovněž stejné a proto poměrně snadno srovnatelné. Současná změna spočívá především v tom, že se školám dostalo mnohem větší míry autonomie než dříve a školy v mnohem větší míře také rozhodují o náplni jednotlivých předmětů, respektive o náplni a konkrétní podobě výuky rozhodují především vyučující: „Naše škola je

místem, pro něž jsou určujícím faktorem kromě kvalitního vzdělání i jasně formulované a prožívané křesťanské hodnoty, které tvoří základ vzdělání a výchovy studentů. Tato zakotvenost v křesťanské tradici a kultuře i vědomí kontinuity tradičně kvalitního vzdělávání na církevních školách definuje koncepci školy. Záměrem veškeré pedagogické práce je vytváření takového prostředí, které by zaručovalo vysoký odborný standard poskytovaného vzdělání, pomáhalo mladým lidem orientovat se v dnešním světě, umožnilo smysluplné prožívání času, a především vytvářelo prostor pro svobodný dialog. Ten se projevuje i tím, že do ní své děti posílají nejenom věřící rodiče, ale i ti, kteří v Biskupské gymnázium mají prostě důvěru. Vycházíme zde z konkrétních zkušeností, řada našich studentů pochází z rodin, které se za věřící nepovažují.“⁴ Takto definuje svoje priority jedno z hodnocených gymnázií⁵. Další možností je vložit do ŠVP motto školy, které je pak dále rozvedeno. Například: „Osm svobodných umění“ Arcibiskupského gymnázia v Praze. V ŠVP se dozvíme, že jde vlastně o parafrázi na kompetence s tím, že prostor školy musí být svobodný, aby se zde žáci mohli rozvíjet dle svých možností. Některé školy také odkazují na minulost: „Traditio lampadis, tedy předávání pochodně“ v ŠVP Gymnázia Brno, jako nejstaršího gymnázia na Moravě, což jistě nese značnou odpovědnost a nároky na kvalitu školy.

Pro každý vyučovací předmět vypracovalo MŠMT jeden konkrétní, samostatný RVP (jak již bylo výše uvedeno). Jedinou výjimkou byla etika, nazvaná pro potřeby školství etická výchova, která se svého vlastního RVP dočkala až v roce 2009, do této doby byla součástí jiných předmětů a nebyla potřeba ji vyučovat samostatně, konkrétně to platí pro RVP o základním

⁴ ŠVP, Biskupské gymnázium Brno, str. 5

⁵ Pro hodnocení shod a rozdílů v ŠVP byla vybrána čtyři gymnázia: Arcibiskupské gymnázium Praha, Biskupské gymnázium Brno, Gymnázium Brno, zř. Kpt. Jaroše 14, Slovanské gymnázium Olomouc. Dvě jsou zřizována církví, dvě státem. Kritériem výběru byla kvalita zpracování ŠVP.

vzdělávání z roku 2004. Z opatření ministryně MŠMT k zavedení výuky etické výchovy se především dozvíme, že etická výchova navazuje na předměty vyučované na základní škole, například je jmenován český jazyk, cizí jazyk a přírodopis. Obsah doplňujícího vzdělávacího oboru tvoří následující témata: „mezilidské vztahy a komunikace, důstojnost lidské osoby, pozitivní hodnocení sebe, pozitivní hodnocení druhých, kreativita a iniciativa, řešení problémů a úkolů, přijetí vlastního a společného rozhodnutí, komunikace citů, interpersonální a sociální empatie, asertivita, zvládnutí agresivity a soutěživosti, sebeovládání, řešení konfliktů, reálné a zobrazené vzory, prosociální chování v osobních vztazích, pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství, prosociální chování ve veřejném životě, solidarita a sociální problémy.“⁶

Ovšem byť je dnes etika samostatně vyučovaným předmětem, respektive může jím dle RVP být, samostatně je vyučována výjimečně, spíše se stává součástí dalších předmětů, hlavně Základu společenských věd a případně Náboženské výchovy. Důraz, který na ni jednotlivé školy kladou vedle filozofie, sociologie, práva a politologie je různý, záleží hlavně na celkovém zaměření školy. V takovém případě je etika vnímána jako doplnění ostatních oborů, či přímo jejich nedílná součást. Hodinová dotace je nejčastěji dvě hodiny týdně pro Společenskovědní základ, či Nábožensví, v případě samostatnosti předmětu je jedná o jednu hodinu týdně.

Ve světle RVP a KK se etika jeví jako předmět, kde k rozvoji všech kompetencí dochází naprosto samozřejmě, protože jednou ze základních charakteristik podle RVP z roku 2006 je: „Etická výchova žáka především vede k navázání a udržování uspokojivých vztahů, k vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, k tvořivému řešení každodenních problémů, k

⁶ Příloha č. 1 k Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, čj. 12586/2009-22.

formulaci svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuze s druhými, ke kritickému vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světonázoru, k pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa.“⁷ Z této definice etiky jasně vyplývá, že právě zde bude docházet k rozvoji základních KK tak, jak jsou popsány ve všech RVP vydaných MŠMT (pasáž o rozvoji KK je pro všechny RVP vydané MŠMT stejná). Neznamená to ovšem, že by se do doby vydání tohoto dokumentu etika neučila vůbec, učila se vždy, ale během času prošla několika názvy, jako třeba občanská, sociální či osobnostní výchova, jak je dnes nazývána v některých ŠVP. Nicméně neměla svůj samostatný program, tedy statut předmětu uznaného MŠMT. Důvod jejího zavedení jako samostatného a odděleného předmětu najdeme opět v opatření ministryně z roku 2006: „Hlavním důvodem pro zařazení etické výchovy do RVP ZV je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti z většiny zemí OECD, ve kterých je předmět s podobným obsahem do vzdělávacího systému zařazen“.⁸ V rámci základního vzdělávání (znamená to základní školy i gymnázia), pro které je tento RVP určen, to v zásadě znamená pro první až čtvrtou třídu umění pozdravit, poprosit a poděkovat, základy emapie a schopnosti pomoci, užívání pozitivního hodnocení jak sebe sama, tak především druhých, odstranění hrubých výrazů, které dětský slovník již na prvním stupni základní školy obsahuje, děti by měly zvládnout jednoduchou spolupráci ve třídě i mimo ni a poskytnout základní pomoc. Druhý stupeň tyto základní dovednosti dále rozvíjí, snaží se žáky naučit asertivitě a umění odmítnout, aniž by ranili city druhých. Co se týká

⁷ Příloha č. 1 k Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, čj. 12586/2009-22

⁸ Viz. Poznámka č. 6

výstupů, které ministerstvo od tohoto předmětu očekává, výsledkem učiva základní školy by mělo být právě rozvinutí klíčových kompetencí. Dále pak na tzv. nižším (platí pro osmiletá gymnázia a jejich ročníky 1-4, tedy druhý stupeň základní školy) a vyšším gymnáziu jde potom již o volný výklad, buď systematický, nebo vedený na základě např. Dekalogu. Stručně řečeno má pedagog možnost vykládat látku po jednotlivých historických obdobích, jejich myšlenkových okruzích a konkrétních myslitelích, nebo může zvolit téma (například část Dekalogu) a toto téma potom vyložit napříč dějinami, tedy jak bylo téma v jednotlivých dobách vykládáno, kdo se mu především věnoval atd.

V posuzovaných ŠVP jsou voleny obě metody v závislosti na ročníku.

2. Tvorba ŠVP a místo etiky⁹ v tomto plánu

2.1. ŠVP

Stejně jako RVP jsou i ŠVP novinkou českého školství a nahrazují staré osnovy (nahrazují je pouze do jisté míry, protože v ŠVP jde o obecnější pohled na školu a předměty jako celek, osnovy jako takové jsou tvořeny pro každý předmět zvlášť a měly by již obsahovat konkrétní učební náplň). ŠVP si každá škola tvoří vlastní a tedy přesně na míru svým potřebám a hlavně cílům výuky: „Během celého studia je kladen důraz na vlastní zodpovědnost studentů za své vzdělání, na souvislosti a mezioborové vztahy, na dostatečné vysvětlení smyslu učiva, na systematické vedení ke schopnosti analogicky odvozovat novou látku z probraného učiva, je podporováno logické a systematické myšlení a je zdůrazňován význam celoživotního vzdělávání. Ve výuce i ve všech činnostech mimo výuku je uplatňován individuální přístup ke studentům.“¹⁰, či: „Školu chápeme jako prostředí, které žáky motivuje a podporuje k aktivnímu učení. Nechceme, aby žáci získávali pouze encyklopedické vědomosti, ale aby byli pro další studium a život všestranně připraveni.“¹¹

Je tedy zřejmé, že náplň výuky etiky může být v jednoznačně křesťanském duchu, ale také je možné všechny náboženské hodnoty a ideje vynechat: „V nejširším pojetí tento obor prostupuje všemi vzdělávacími obory, přičemž jim ponechává jejich vlastní vědeckou metodiku a snaží se přivést studenta, aby skrze tyto skutečnosti nacházel a rozvíjel odpověď na základní otázku po smyslu světa a života.“¹², dále: „Chce vzdělávat v oblasti jednání a

⁹ V rámci vyšší autonomie mají školy rovněž možnost zvolit pro výuku etiky možnost externí spolupráce, či kurzu, který si žáci hradí. V takovém případě se ale vystavují nebezpečí, že pokud nezvolí externího pracovníka s dostatečnou pečlivostí, mohou mít místo výuky etiky kurzy etikety.

¹⁰ ŠVP, Biskupské gymnázium Brno, str. 10

¹¹ Viz. 10, str. 10

¹² Viz. 10, str. 155

vychovávat studenty k lidsky odpovědnému přístupu k životu, k druhým lidem, ke světu v duchu Kristova učení. Chce vést také skrze seznámení s jinými náboženskými směry k pochopení a toleranci k odlišnostem ve všech oblastech lidského života.¹³ V manuálu pro tvorbu ŠVP MŠMT zdůrazňuje právě tyto aspekty svobody učitelů a možnosti vytvořit ŠVP přesně pro žáky jednotlivých škol. Nutno podotknout, že tvorba těchto plánů se týká kantorů celé školy, kteří by se na ní měli podílet: „.....příprava ŠVP ZV je velkou příležitostí pro každého z Vás i pro školu jako tým učitelů. Záměrně hovoříme o týmu, protože příprava ŠVP ZV i výuka podle něj by měla být od samého začátku prací společnou (týmovou).“¹⁴ Kromě toho, že tvoření těchto programů je velkou výzvou pro učitele, umožňuje zároveň rodičům si podle těchto programů, zveřejňovaných na webových stránkách školy (problematika zveřejňování již byla popsána výše), vytvořit představu o náplni výuky, tedy v našem případě zjistit, zda škola nabízí také křesťansky zaměřenou výuku, jestli se zde hovoří o hodnotách, které ke křesťanství patří: „ŠVP ZV bude fungovat jako prostředek propagace školy a jejích záměrů. Dává možnost profilovat školu „na míru“ podle potřeb i zájmů žáků a požadavků jejich rodičů, podle konkrétních podmínek i tradic školy, podle záměru regionu, požadavků trhu práce atd. Umožňuje pružněji reagovat na konkrétní situaci, zvýšit přitažlivost vzdělávací nabídky školy, prosadit se v povědomí veřejnosti“.¹⁵

Samozřejmě zde platí, že jednotliví učitelé nutně musí při přípravě ŠVP dbát na to, že postoje a hodnoty, které budou od žáků v ŠVP vyžadovány, musí být postoji a hodnotami jejich učitelů, proto ti je také musí ctít a řídit se jimi, protože v opačném případě by svým špatným příkladem celý tento program

¹³ Osnovy, Arcibiskupské gymnázium Korunní, Praha, str. 281

¹⁴ Manuál pro tvorbu ŠVP v základním vzdělávání, VÚP Praha 2005. Manuál je určen i pro příslušné ročníky víceletých gymnázií, str. 6

¹⁵ Viz. 14, str. 9

znehodnocovali: „Často zapomínáme, že jsme tu pro žáky, že to, co jim předkládáme a ukazujeme, musí pochopit, prožít, ztotožnit se s tím, že to také hodnotí, napodobují, využívají, řídí se tím ve svých vztazích a ve svém životě. Proto je třeba, aby způsoby vzdělávání a prostředí, v němž se vzdělávání odehrává, byly co nejlepší, pravdivé a blízké životní realitě. Abychom byli pro žáky životními vzory v pravém slova smyslu“.¹⁶ Rodiče například zjistí z ŠVP na co klade škola důraz a právě jaké hodnoty jsou zde vyznávány a právě podle těchto kritérií můžou vybrat školu svému dítěti.

Školy zřizované církvemi do svých ŠVP přidávají nepovinný předmět „náboženská nauka (výchova)“, případně „křesťanská etika“, ovšem etika může být součástí náboženské výchovy a v etice jde potom především o základní křesťanské hodnoty a pohled na svět minulý a dnešní, interpretaci tradic a jejich návaznost, odpovědnost za vlastní život i životy druhých: „Z tematických okruhů průřezových témat se dotýká jak osobnostní a sociální výchovy, tak i výchovy demokratického občana. Učí myslet v evropských a globálních souvislostech, vede studenta k multikulturnímu vnímání světa a společnosti. V prvním ročníku je kladen důraz na osobnostní výchovu a ve čtvrtém ročníku je součástí výuky také etický rozměr výchovy ke zdraví“.¹⁷ Tyto typy škol se netají tím, že při studiu vyžadují od studentů výsledky právě v závislosti na důrazu odpovědnosti za sebe sama. Není nutné, aby učitelé a žáci byli bezpodmínečně praktikujícími křesťany, ale vždy je naprosto nutné, aby se ztotožnili právě s hodnotami, které přineslo křesťanství, a měli k nim kladný postoj. Především jde o zásadní respektování mravních poselství evangelia. Zcela obecně lze z ŠVP škol hlásících se ke křesťanské tradici vyčíst, že po svých studentech požadují velmi vysoké mravní normy a jejich dodržování, současně s tím, že ve svobodném a činorodém prostoru školy

¹⁶ Viz. Manuál pro tvorbu ŠVP, str. 12

¹⁷ ŠVP, Biskupské gymnázium Brno, str. 139

žádají prvotřídní výkony studentů a jejich maximální nasazení pro společnou věc – tedy co nejlepší výsledky, které budou znamenat špičkové uplatnění absolventů. Školy také nabízejí v rámci své výuky setkání s živou vírou, nechybí kaple a duchovní vedoucí žactva (studentský farář). V rámci křesťanských hodnot je také po studentech žádáno, aby byli jednali „jako slušný člověk“, tedy vystříhat se pomluv, být charakterní, zásadový atd. Jde o spojení svobody k pěstování vzdělanosti, odpovědnosti a toho, co přináší víra: „být místem, kde se pěstuje vzdělání, charakter a tvořivost; respektovat svobodu každého jednotlivce i jeho odpovědnost; vytvářet předpoklady duchovního růstu a nabízet křesťanství jako možnou cestu“.¹⁸ Zdůrazněno je i to, že evropská kultura vyrůstá především z křesťanských kořenů.

Konkrétní náplní předmětu může být například: „Seznámit žáky se základními křesťanskými pojmy, hodnotami a tradicí. Předmět chce poskytnout nabídku a rozvoj křesťanské duchovní orientace. Chce vzdělávat v oblasti jednání a vychovávat studenty k lidsky odpovědnému přístupu k životu, k druhým lidem, ke světu v duchu Kristova učení. Chce vést také skrze seznámení s jinými náboženskými směry k pochopení a toleranci k odlišnostem ve všech oblastech lidského života“.¹⁹ Stejně jako ve všech ostatních předmětech, jde i zde především o rozvíjení KK žáků, tedy schopnost nalézání a řešení problémů, rozvoj komunikace, kritický přístup ke zdrojům, zacházení s informacemi, ale přidává se k nim například studium teologických témat a jejich výklad v jednotlivých církvích, používání křesťanských symbolů, znaků a výrazů v dnešním světě (tedy i pochopení některých problematických výrazů a schopnost tyto výrazy správně používat) a případně osobní víra, její prohlubování a obsah. Zdůrazněna je také funkce Bible ve všeobecném vzdělání nejen křesťanů, ale jako základní text vzdělanosti a přehledu, třeba i v

¹⁸ ŠVP Arcibiskupské gymnázium Praha, str. 7

¹⁹ Osnovy ŠVP Arcibiskupské gymnázium Praha, str. 281

souvislosti s křesťanskou minulostí Evropy i České republiky a kořenů kultury vycházejících právě z Bible. Čistě etickými tématy jsou potom hřích²⁰, odpuštění, svoboda, člověk, ctnosti a další.

Základním posláním ŠVP je zlepšení školního prostředí, zvyšování KK a to především při samostatné práci. ŠVP se snaží bojovat proti trendu, který byl obvyklý v českém školství a to předávání hotových poznatků, především dat, pouček a jednotlivostí, které ale žáci posléze nejsou schopni vidět v souvislostech: „...základním subjektem její práce je žák. Veškerá činnost školy je zaměřena na rozvoj schopností, dovedností, návyků a postojů každého jednotlivce, s ohledem na jedinečnost jeho osobnosti. Zaměření školy je výrazně ovlivněno její historií, která v různých etapách svého vývoje akcentovala podle společenské objednávky různé vzdělávací oblasti“.²¹ To, co nabízejí školy zřizované církvemi je tedy jistá nadstavba nad to, co považujeme za slušnost, či normální jednání. Školy musí samozřejmě reflektovat skladbu svých žáků: „Jejich jednotícím rysem je kladný postoj ke křesťanství – ať už v podobě praktikované víry, nebo respektování křesťanských hodnot.“²². Výrazným rysem škol zřizovaných církví je přítomnost duchovní osoby ve škole, a to ve funkci studentského faráře. Zásadním jsou prvky křesťanské výchovy a vůbec přístupu ke vzdělání, k osobě člověka. Nejde pouze o rozvíjení stávajících společenských hodnot, ale o duchovní rozvoj studenta, který se skutečně odehrává pouze v rámci církví zřízených škol, což je jejich hlavním profilujícím rozdílem.

Pokud je předmět vyučován v rámci společensko-vědního základu (týká se většinou gymnázií, jejichž profil uvádí, že jsou všeobecná), předměty etika a náboženská výchova zde navazují jako nepovinné předměty na filozofii a to ve

²⁰ Osnovy Arcibiskupského gymnázia Praha, IV ročník: téma – základy křesťanské etiky, str. 288

²¹ ŠVP Slovanské gymnázium Olomouc, str. 12

²² ŠVP Arcibiskupské gymnázium Praha, str. 5

vyšších ročnících (hovoříme-li o osmiletých gymnáziích): „...předmět se zaměřuje na reflexi společenské skutečnosti a utváření vlastní identity s přihlédnutím k vyšší osobnostní vyspělosti žáků.“²³ Náplní předmětu jsou pak základní etické kategorie, jako je dobro a zlo, morálka a etika (jejich rozlišení), svědomí jednotlivce, proměny etických norem v proudu času, případně v jednotlivých kulturách a z dějin předmětu především etika křesťanská, její představitelé, názory a výstupy.

2.2. Metodika výuky etiky

Zvolené metody výuky etiky se samozřejmě liší na základních a středních školách, protože témata jsou rozdílná, ale na druhé straně základní principy zůstávají. Základem je zde text - jeho četba a rozbor. Vzhledem k rozvíjení KK je po studentech požadováno, aby byli schopni text pochopit (na víceletých gymnáziích se skutečně křesťanskou tradicí a praktikovanou výukou latiny se mohou studenti pokusit číst texty v latině), dát do souvislostí s texty dalšími, vhodně ho interpretovat a tuto interpretaci obhájit před ostatními studenty a jejich názory. Základním textem je zde samozřejmě Bible v jednom z dostupných českých překladů, protože další texty na ni budou vždy nějakým způsobem navazovat. Právě tuto návaznost musí studenti sami nalézt (například ve formě komentářů, následných rozvíjení jednotlivých biblických myšlenek, příkladů v sekundární literatuře a mnohých odkazů v dnešním mluveném jazyce, které jsou mnohdy skryty). Další základní výukovou formou je psaný projev. Studentům jsou zadávány práce jednak ve formě referátů, ale také rozsáhlejších prací seminárních (zde je důležité, že student si musí výchozí prameny vyhledat sám, zpracovat je, uvědomit si jejich souvislosti a šíři záběrů těchto pramenů a nakonec i širší souvislosti a přesahy do dnešní reality). Témata jsou rozdělena například na historická (význačné postavy

²³ Gymnázium Brno, ŠVP pro osmileté studium.

českého křesťanství a jejich odkaz dnešku), etická – hodnoty minulosti a dneška, problematické chování jako xenofobie, rasismus, šikana, jejich vznik, nebezpečnost a dopady a další. K výuce také patří výklad učitele, ale vzhledem k tomu, že škola má dnes především rozvíjet KK žáků, je jim ve vyučovacích hodinách poskytnut mnohem širší prostor pro vlastní vyjádření a úloha učitele ustupuje do pozadí, proto je častěji než výklad učitele použita metoda žákovského referátu, který učitel pouze doplňuje o informace vynechané či nadstavbové. Zajímavou je metoda hry, kdy například studenti gymnázia herecky ztvární jednotlivé biblické výjevy, včetně dialogů, které mohou doplnit o vlastní tvorbu tam, kde je dialog neúplný. Po takové scéně následuje učitelem řízená diskuse, kde mají jednotlivci možnost vyjádřit svůj názor jednak na scénku jako takovou a dále pak na poselství ztvárněného oddílu pro studenty v dnešní době. Krom biblických oddílů lze takto ztvárnit i postavy českých dějin, především ty, jejichž křesťanský ideál a hodnoty byly konfrontovány s tehdejší skutečností. Učitel si ale musí být předem poměrně jist, že žáci tyto scénky ztvární s ohledem na city ostatních žáků, ve smyslu křesťanských hodnot a mravních nároků z nich vyplývajících, aby jednotlivé postavy zbytečně neztrácely na svém důstojenství.

Jako příklad mohou sloužit třeba teologické důrazy katolické a protestantské strany po vystoupení Martina Luthera. Žáci by si v této souvislosti měli uvědomit celkovou tehdejší situaci a východiska jednotlivých aktérů, ne pouze datum Lutherova vystoupení, nebo v případě etiky lze použít úryvek z Mt (7,1-4):“ Nesuďte, abyste nebyli souzeni. Neboť jakým soudem soudíte, takovým budete souzeni, a jakou měrou měříte, takovou Bůh naměří vám. Jak to, že vidíš třísku v oku svého bratra, ale trám ve vlastním oku nepozoruješ? Anebo jak to, že říkáš svému bratru: ‚Dovol, ať ti vyjmu třísku z oka‘ – a hle, trám ve tvém vlastním oku!“ Konkrétně tento text lze aplikovat na

mnoho dnešních situací. Studenti mohou tyto situace vyhledávat a třída o nich pak může diskutovat.

Velmi cennou metodou výuky jsou také praktické ukázky, tedy především (zde velmi záleží na poloze a možnostech jednotlivých škol) návštěva míst, o kterých se v souvislosti s jednotlivými osobami hovoří (tedy pokud jsou probíráni Češi, kteří jsou s etikou nerozlučně spjati – čeští svatí, zvláště z počátků českého státnosti, význační politici a podobně) a poznání těchto míst (výstupem může být text i přímá debata ve třídě). Nedílnou součástí jsou především diskuse s odborníky, což mohou být jednak představitelé jednotlivých církví, tak aby studenti získali jasnou představu, kde jsou jejich hodnoty slučitelné a kde nikoliv, kde jsou položeny zásadní důrazy a proč tomu tak je (tedy kdy a jak tyto rozdíly vznikly), tak akademici zaměřeni na filozofii, či etiku. Samozřejmě by měly být filmové produkce zaměřené na jednotlivá témata a opět provázená besedou s autory, či odborníky (časté jsou filmové produkce na téma drog, xenofobie, rasismu, šikany). Studenti pak jako výstup těchto besed mohou zpracovat materiál, ve kterém vyjádří svůj názor, tedy souhlas či nesouhlas s jednotlivými body besedy. Důležité je, aby tyto názory byly kvalitně argumentovány. Aby studenti uměli jasně vyjádřit, proč jsou některé postoje pro společnost jako celek nebezpečné a rozpoznali jejich neslučitelnost s postoji křesťanství a opět dovedli vysvětlit, proč jsou neslučitelné.

Ve středoškolském učivu je nedílnou součástí výuky také systematický výklad. Byť většina škol s křesťanskou tradicí zaměřuje výuku etiky především na Bibli a další teologické texty, je nutné seznámit žáky i s vývojem etického myšlení, především proto, že na tento vývoj křesťanští myslitelé rovněž navazovali. Pak logicky tento výklad začíná u antiky a přes patristiku a scholastiku vede k novodobým dějinám předmětu. Studenti zde mohou uplatnit všechny KK a nesmírně důležitá je zde doplňková četba (naznačená ve valné

většině učebnic etiky, které také mnohdy jsou dobrým podkladem pro tento systematický výklad, respektive některé jsou především systematickým výkladem), která může být i náplní části jednotlivých hodin.

2.3. Křesťanská etika

Ještě složitější je situace v rámci předmětu křesťanská etika. V dnešním sekulárním státě jakoby tento předmět neměl své místo, přežívá pouze na školách zřizovaných církvemi. Na státem zřizovaných základních a středních školách je samozřejmě také možné vyučovat předmět křesťanská etika, ale je zapotřebí souhlasu všech rodičů dotčených žáků. V mnoha případech je proto předmět odsunut, či alespoň přejmenován, aby bylo odstraněno slovo křesťanský, či teologický, nebo případně biblický. Přitom ovšem náplň předmětu i vyučující zůstávají, jde pouze o to, aby škola v rodičích nevyvolávala dojem náboženského zaměření, či vedení dětí k víře (naopak na školách zřizovaných církvemi je tento postoj rodiči i žáky vítán). Samozřejmě nadále zůstává v platnosti, že veškerá etika západní a střední Evropy je po staletí svázána s Písmem a jeho církevní tradicí, ať již to dnešní sekularizovaná společnost odmítá či ne, protože všechny základní hodnoty jsou i dnes v podstatě křesťanské, i když se nás mnozí snaží přesvědčit o opaku a pokládají náboženství a vůbec duchovní hodnoty za přežitek.

Školy, které se hlásí ke křesťanské tradici si v plánech výuky vytyčují především témata, která jsou křesťanství vlastní: „Vnímání a otevírání se celistvé skutečnosti světa, který obklopuje člověka, odpovědnému jednání ve společnosti na základě křesťanských mravních ideálů, ocenění přínosu křesťanství pro vývoj lidské společnosti a pro kulturu jak v národním, tak ve světovém měřítku“.²⁴

²⁴ ŠVP Arcibiskupské gymnázium Praha, str. 23

2.4. Pracovní východiska

Pro získání relevantních dat pro práci byl vytvořen dotazník, obsahující deset otázek týkajících se předmětu etika. Šlo o dotazy směřující jednak na zájem studentů, vyučovací materiály a jejich srozumitelnost, ale také na přímé hodnocení učitelů ve smyslu posunu či vývoje postojů studentů při diskusích o jednotlivých tématech. Dotazník byl zaslán deseti vybraným školám²⁵ s žádostí o jeho zpracování. Jednotlivé školy byly vybrány podle toho, zde mají ve svém portfoliu výuku etiky, byla maximální snaha rozmístěním jednotlivých škol obsáhnout plošně celou ČR. Školy zřizované církvemi byly v poměru 80 % ku 20 % škol státních.

Použitelných přijatých odpovědí bylo obdrženo 10 %, tedy jedna z celkového počtu oslovených. Za takových okolností se ukázalo jako schůdnější cesta posouzení ŠVP vybraných gymnázií, především jejich osnov předmětů Náboženská výchova, Společenskovední základ a Občanská výchova. Tyto předměty mají standardní hodinovou dotaci 1-2 hodiny týdně a jsou vyučovány v případě osmiletého gymnázia pouze na jeho nižším stupni²⁶, v případě Slovanského gymnázia pouze v prvním a čtvrtém ročníku, další dvě školy vyučují první až čtvrtý ročník. Arcibiskupské gymnázium vyučuje etiku v rámci Občanské výchovy pro druhý ročník (vyššího gymnázia) a to základní témata morálka a etika, kdy se snaží žákům naznačit rozdíly mezi etickými systémy jednotlivých náboženství a obecné souvislosti mezi morálkou, etikou a právem, což Gymnázium Brno činí ve druhém ročníku vyššího gymnázia, biskupské gymnázium Brno odsouvá tento předmět až do maturitního ročníku, stejně jako Slovanské gymnázium. Rozdíly tkví především v tom, jakým způsobem se žáci s etikou seznamují, respektive kdy se seznamují s

²⁵ Křesťanská škola Jana Husa; Základní škola Na Hanspaulce; Katolická základní škola majora Rudolfa Háška; Gymnázium Český Těšín; Evangelická akademie Praha; Gymnázium Suverénního řádu maltézských rytířů ve Skutči; Biskupské gymnázium J.N.N. A Církevní základní škola; Církevní gymnázium Německého řádu; SOŠ sociální svaté Zdislavy

²⁶ Gymnázium Brno

aplikovanou etikou a zda vůbec. Slovanské gymnázium například klade značný důraz na seznamy myslitelů a jejich výroků, vyučuje po jednotlivých obdobích a téma etiky v lidském životě odsouvá až na sám konec osnov. Ostatní tři gymnázia tento krok nečiní a vyučují spíše jednotlivá témata, soustředí se na etiku jednotlivých oborů a z dějin předmětu vybírají pouze jednotlivosti. Po studentech žádají, aby o pojmech etiky a morálky aktivně přemýšleli a vyhledávali příklady z života. Pokud jde o etiku křesťanskou, setkáme se s ní na obou církevních gymnáziích, Gymnázium Brno jakýkoliv odkaz ignoruje a Slovanské gymnázium se zabývá spíše náboženskými systémy jako celkem s důrazem na rozlišení církví a sekt, ale o jejich etických důzrazech již nehovoří (samozřejmě osnovy předmětů neodrážejí situaci v jednotlivých třídách při výuce).

Církevní gymnázia se ve svém pojetí etiky také značně liší, brněnské se orientuje ve svých osnovách mnohem obecněji, žádá studenty, aby se zamýšleli nad smyslem života, respektive různými řešeními jeho smyslu, nad jeho hodnotou, kvalitou a úlohou svědomí. Na druhé straně pražské arcibiskupské gymnázium podává jasnou věroučnou koncepci morálky, křesťanské pojetí člověka. Zachází i do výkladu svátostí a ctností, hovoří o svobodě a hříchu.

2.5. Vyhodnocení

V průběhu práce z dalšího šetření vyplynulo, že otázky zadané do dotazníku jsou běžnou součástí ŠVP (alespoň ve své valné většině, samozřejmě subjektivní dotazy zadané vyučujícím v ŠVP nenajdeme).

Z těchto ŠVP vyplývá, že jde ve většině případů o předmět povinný a tedy zavedený školou, případně jejím zřizovatelem, kterým je v případě všech škol hlásících se ke křesťanské tradici církev (především Katolická církev a ČCE). Název předmětu je několikery, tedy Etika, Náboženská výchova, Základy společenských věd, Občanská nauka. V případně povinného předmětu tedy ztrácí otázka ohledně zájmu studentů smysl. Co se učebních materiálů

týče, všechny zmiňované školy používají k výuce Bibli jako základní materiál, ale v případě diskusí v rámci třídy jsou používány i další materiály křesťanské tradice a pro systematický výklad standardní učebnice etiky, zaměřující se především na výklad o jednotlivých myslitelích a názorových proudech. Z prozkoumaných ŠVP není zcela zřejmé, zda jsou všechny používané materiály žákům jasně srozumitelné, ale ŠVP předpokládají účast vyučujícího a tedy jeho aktivní zapojování v případě nejasností. Zastoupení autorů textů je ze zjištěných dat velmi pluralitní (studované školy se k pluralitě názorů otevřeně hlásí a deklarují, že škola je otevřena všem studentům, pakliže jsou ochotni respektovat specifický ráz školy: „Arcibiskupské gymnázium je katolická škola, avšak neklade si za podmínku, že všichni žáci a učitelé musí být katolíci nebo křesťané. Nechceme budovat přehradu mezi katolíky a lidmi jiného vyznání či bez vyznání. Nabízíme svůj prostor všem, kdo o něj mají zájem a kdo jsou připraveni respektovat naše pravidla.“²⁷). Ohledně skutečných výstupů předmětu nelze učinit jednoznačný závěr, ale lze z ŠVP tyto závěry alespoň nastínit: Pomáhá překonávat stereotypy a předsudky, podporuje pozitivní postoje k tradičním evropským hodnotám, rozšiřuje dovednosti potřebné pro orientaci v evropském prostředí a rozvíjí schopnost srovnávat projevy kultury v evropském a globálním kontextu. Poskytuje žákům základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, učí je komunikovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, uvědomovat si rovnocennost kultur a etnických skupin.“²⁸ Případně konkrétněji: „Předmět otevírá cestu sebepoznání a poznávání osobnosti druhých lidí, nabízí zřetelnou orientaci v chápání hodnot a jejich hierarchie. Vede k pochopení řádu a pravidel, k aktivnímu postoji v obhajování a dodržování lidských a

²⁷ ŠVP Arcibiskupské gymnázium Praha, str. 6

²⁸ ŠVP, Biskupské gymnázium Brno, str. 155

náboženských práv a svobod. Pomáhá překonávat stereotypy a předsudky, podporuje pozitivní postoje k tradičním evropským hodnotám.²⁹

²⁹ Viz. 28, str. 155

3. Učebnice

Ke každé výuce a vyučovací hodině nutně patří i výukové materiály, tedy především učebnice. Vzhledem k tomu, že etika je samostatný vyučovací předmět, vyčleněný v RVP ministerstva školství a tělovýchovy, měla by mít i samostatné učebnice. Problémem etiky ovšem je, že byla zařazena až dodatečně a stále ještě není skutečně samostatným předmětem. Ve valné většině ji tedy najdeme zařazenu pod hlavičkou jiných předmětů, například Společenské vědy, či přímo jako podtitul filozofie. V předmětu Společenské vědy, je etika spolu s obory jako psychologie, sociologie, estetika, právo, případně religionistika. Spojení je to jistě užitečné, protože může ukázat etiku v praxi. Pokud je etika uvedena jako pouhá složka filozofie, není zdaleka tak rozpracovaná a je jí vyčleněno místo pouze na okraji. Pokud k takové formě bude rozpracovanější výklad pedagoga, nelze nic vytknout, protože etika do filozofie patří, na druhé straně je třeba si uvědomit, že etika existuje jako samostatný obor a není tedy úplně ideální její neustálé směšování s filozofií.

3.1. Kritéria výběru

Z nabídky učebnic pro základní školy byly vybrány dvě³⁰, a to jednoduchým postupem. Jde o řadu učebnic o člověku a lidech, které se v dílech pro čtvrtou a pátou třídu zabývají právě aplikovanou etikou. Nedílnou součástí jsou pracovní sešity. Tyto dvě učebnice se zabývají pouze etikou a to etikou aplikovanou, což znamená, že všechny v nich uvedené příklady jsou z reálného života lidí. Autoři těchto učebnic v úvodu knih upozorňují, že jde již o učebnice nového typu, tedy takové, které rozvíjejí klíčové kompetence žáků a

³⁰ BRADÁČOVÁ, Lenka, Hana STAUDKOVÁ a Alena ŠOTOLOVÁ. *Lidé kolem nás: Aplikovaná etika pro 4. ročník*

ZŠ. Všeň: Alter, 2010. ISBN 978-80-7245-246-0.

BRADÁČOVÁ, Lenka, Hana STAUDKOVÁ a Alena ŠOTOLOVÁ. *Lidé kolem nás: Aplikovaná etika pro 5. ročník*

ZŠ. Všeň: Alter, 2010. ISBN 978-80-7245-248-4

nejsou to učebnice naplněné fakty, která je třeba si zapamatovat, ale jde o materiály, které spíše slouží k diskusi, vymýšlení konkrétních příkladů a příběhů (nikdy však z reality jednotlivých žáků, aby některý z nich nebyl vystaven posměchu).

Z široké palety učebnic pro školy střední bylo vybráno devět titulů³¹. Je nutné předem upozornit, že ne vše jsou učebnice primárně určené pro střední školy (u některých titulů autoři opatrně připouštějí, že jsou jejich díla vlastně vhodná pro všechny zájemce o předmět, tedy i středoškoláky.³² Ovšem střední školy mají při výběru učebních materiálů volnější ruku, než školy základní a tak mohou sáhnout po různých materiálech, což je dobré především pro studenty, kteří tak mají možnost se setkat s velkou názorovou pluralitou, ovšem samozřejmě s rizikem různé úrovně jednotlivých publikací. Z dotazníkového šetření a ŠVP vyplývají pouze dvě skutečnosti a to, že církevní školy používají při výuce Bibli a že někteří učitelé používají vlastní materiály kompilované z mnohých textů. V takovéto změti je pak samozřejmě snadné označit za učebnice leccos. Většina učebnic si ve svém titulu nese název přehled, základ či učebnice.

³¹ BÍLÝ, Jiří. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-21-X; PŘÍKASKÝ, Jiljí V. *Etika: Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-505-5;

RICKEN, Friedo. *Obecná etika*. Praha: Oikoymenh, 1995. ISBN ETF 3205180988;

ROBINSON a Chris GARRATT. *Etika*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-941-0;

SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Etika: Přehled etických teorií*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-403-0;

SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-357-1;

THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-806-6;

ADAMOVÁ, Lenka a Václav VENTURA. *Základy filozofie, etiky*. Praha: Fortuna, 2010. ISBN 80-7168-722-3;

BUREŠ, Radim. *Základy etiky: Učební text pro střední školy*. Praha: S&M, 1991. ISBN 80-900096-5-4

³² Zde je nutné upozornit, že text schválený MŠMT jsou pouze dvě učebnice: Adamová a Bureš. Učebnice pro ZŠ by měly mít tzv. Doložku MŠMT, u učebnic pro SŠ se nutně nepožaduje.

3.2. Hodnoty a postoje

V rámci hodnocení výuky etiky je také třeba zaměřit pozornost na orientaci a životní postoje žáků³³ včetně uchazečů a žáků přijatých k vysokoškolskému studiu³⁴ a prozkoumat proměny těchto postojů právě v rámci výuky etiky a jejich dopadů na studenty.³⁵ Vývoj jednotlivých postojů je jedním ze základních cílů výuky etiky, protože předpokladem je zvyšování morálních nároků žáků.

Dle této studie je ovšem zásadní rozdíl v typu školy, kterou žák navštěvuje a autorky se dokonce nebojí tvrdit, že postoje žáků jsou v zásadní míře ovlivněny jednak samozřejmě hodnotovými postoji rodičů, ale především jejich sociální situací, tedy rolí rodiny a toho, z jakého prostředí dítě vychází. Tento názor potvrzuje i výzkum prováděný na FHS UK, který ukazuje, že valná většina (cca 65 % - výzkum je dlouhodobý a stále probíhá) přijatých studentů vyrůstá s oběma rodiči, oproti ostatním modelům, ve kterých jsou zřejmě adolescenti méně motivováni k získání vyššího, či odborného vzdělání³⁶ Z tohoto výzkumu ale také vyplývá, že studenti FHS UK se rekrutují převážně z velkých měst, úplných rodin s rodiči, vysokoškolsky vzdělanými, tedy, že zastupují poměrně úzký profil populace.: „Diference studentů podle velikosti jejich bydliště se ukázaly jako nejsilnější diferencující vliv ze všech sledovaných sociálních a demografických charakteristik.....čím větší obec, tím větší podíl otců s vysokoškolským vzděláním. Totéž platí (ne tak silně) pokud jde o vzdělání matky.....Diference mezi studenty vycházejí i z druhů absolvovaných středních

³³ Preissová-Krejčí/Čadová, HODNOTOVÁ ORIENTACE A ŽIVOTNÍ POSTOJE SOUČASNÝCH ADOLESCENTŮ

³⁴ Prudký a kol. Vybrané výsledky výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníku FHS UK

³⁵ <http://lidemesta.cz/index.php?id=422>

³⁶ Viz 21

škol. Lze říci, že FHS je školou pro absolventy gymnázií. Při tom nejzřetelněji roste podíl absolventů osmiletých gymnázií³⁷. V zásadě jde o postoje k finančním prostředkům, budoucímu povolání a osobnímu pohodlí. Vyplývá také, že děti z hůře sociálně situovaných rodin inklinují k nižším morálním standardům a obecně materiálnějším postojům, než děti z rodin sociálně lépe situovaných, autorky posléze i graficky dokladují, že toto dělení je poměrně jasně patrné i ve výběru školy (ve smyslu gymnázium, střední škola, či střední odborné učiliště), protože jednotlivé typy odpovědí se soustřeďují v jednotlivých typech škol. Z výzkumu na FHS UK naopak vyplývá, že studenti jsou orientováni duchovněji, i když na otázky ohledně náboženského přesvědčení mnozí odpovědět odmítli. Autoři výzkumu zde vyjadřují myšlenku, že je možné, že studenti 1. ročníku vysoké školy ještě nejsou tak nábožensky zakotveni (pokud vůbec), aby byli schopni tyto své názory prezentovat. Na druhé straně žáci, kteří studují střední školy hlásící se ke křesťanské tradici by měli být schopni své náboženské postoje bez problémů reprodukovat a argumentovat: „Ukazuje se, že sice náboženské orientace jsou druhé nejfrekventovanější, avšak víc než šestina studentů na otázku reprezentující tyto orientace neodpověděla. Nepředpokládáme, že by v tomto šetření šlo o projev obav. Spíš jde o vyhnutí se odpovědi prostě proto, že si s otázkou nevěděli rady. Podíl váhajících je u této hodnotové orientace největší“³⁸.

Z provedeného výzkumu v zásadě vyplývá,³⁹ že postoje a hodnoty, jejich utváření a vývoj podstatně záleží nejen na rodinném prostředí, ale též na sociálním postavení rodiny, vzdělání rodičů, rodinném zázemí žáka (žije s oběma, či pouze jedním z rodičů) a do značné míry také na tom, jakou školu

³⁷ Viz. 21

³⁸ Prudký Libor a kol.

³⁹ Preissová-Krejčí/Čadová

žák navštěvuje (tedy de facto i jakými spolužáky je v době formování svých názorů ovlivňován). Současně byl zkoumán i vliv religiozity na vývoj postojů studentů, ta byla v myšlenkách studentů přítomna především na gymnáziích, oproti středním odborným učilištím (SOU), kde nehrála žádnou závažnější úlohu, tedy náboženská témata nepřímo souvisela s úrovní vzdělání. Také životní cíle studentů korespondují do značné míry s navštěvovanou školou a možnou úrovní dosaženého vzdělání. Studenti gymnázií jsou ve větší míře schopni jistého přesahu (tedy pomoc druhým, duchovní hodnoty, fungující rodina), oproti studentům SOU, kteří mnohdy zastávají značně egoistické postoje (preferenci vlastní osoby bez ohledu na druhé, finanční zajištění). Gymnazisté a žáci z středních odborných škol (SOŠ) se také mnohem více orientují na své budoucí profese a na rozdíl od žáků SOU v nich hledají především naplnění a možnost seberealizace, nikoliv pouze finanční zajištění bez ohledu na další vlastní osobnostní a profesionální rozvoj.

Následně se výzkum zaměřoval i na výchovné problémy v souvislosti s kvalitou vyučujících. I zde byly zaznamenány problémy a problémové chování spíše u žáků učilišť. Ovšem studenti gymnázií jsou zase fundovanější ke kritice učitelů, která u nich vede k problémům chování: „Podle výsledků žáci nejvíce odvozovali své vlastní problémové jednání z nezajímavého učiva nepotřebného pro praxi, ovšem v těsném závěsu pro ně jsou rozhodující základní pedagogické schopnosti učitele – zajímavý výklad a vystupování z pozice přirozené autority.

Při dotazování na religiozitu bylo zjištěno, že ať již se student hlásí ke křesťanské víře, či se označuje jako ateista (případně bez vyznání), nemá tento konkrétní osobní postoj velký vliv na tvorbu jeho hodnot: „...náboženské přesvědčení a postoje dospívající generace (mají) naprosto minimální roli na tvorbu a posuny v jejích hodnotových preferencích. Studenti také nepovažují za důležité, aby se religiozní témata objevila ve větší míře ve školních

osnovách – nad tímto zájmem dominuje výrazně přání, aby látka obsahovala více témat z oblasti morálky“.⁴⁰

Závěrem lze tedy konstatovat, že hodnoty a postoje studentů nejvíce ovlivňuje jejich rodinné zázemí, ovšem bez ohledu na náboženské přesvědčení rodičů, důležitějším faktorem se zdá být sociální zázemí a především vzdělání rodičů, hlavně na straně otce. Postoje se současně s tím relativně rychle mění a vyvíjejí, což může mít souvislost s obecným světovým trendem. Studenti nemají problém o sobě hovořit jako o křesťanech, ale mnohdy si nejsou jisti, jak s tímto pojmem zacházet. Na druhé straně jsou postoje a hodnoty deklarovaných křesťanů i ateistů v podstatných rysech stejné, což by mohlo napovídat o tom, že křesťanská tradice je stále živá, byť pod jinými označeními. Souvislost hodnot, postojů a vzdělání je patrná i u studentů jako takových, kdy studenti gymnázií jsou schopni být duchovněji zaměřeni, než materialističtější studenti SOU a SOŠ.

Ani jeden z popisovaných výzkumů přímo nesouvisí s výukou, ale zcela zásadně souvisí s vyučovanými, kteří jsou nedílnou součástí výuky a to co si do ní ze svých rodin přinášejí, je zásadním způsobem formuje a dává jim různé náhledy a předporozumění. Vyplývá z toho tedy nejen to, jak jsou schopni se ztotožnit s vyučovaným předmětem, ale i jak budou rozumět materiálům a jakou budou mít motivaci se předmětu aktivně účastnit, pracovat na proměně, či dotvoření svých vlastních postojů.

3.3. Obsahy

3.3.1. Základní školy

Dvě vybrané učebnice pro základní školy jsou v první řadě koncipovány jako témata k rozhovoru a přemýšlení. Základním mottem je zde „budeme si povídat“ a „budeme přemýšlet“. Zdůrazňuje se zde především to, o co jde v KK, tedy schopnost formulovat otázku a vlastní názor (uvádět pro něj

⁴⁰ Viz. 28

relevantní argumenty), na druhé straně schopnost naslouchat, když druhý hovoří, spolupracovat a domýšlet důsledky. Pro čtvrtou třídu jsou hlavními tématy rodina, chování a soužití lidí a demokracie. Pro pátou třídu právo a spravedlnost, kultura, globální problémy a vlastnictví. Děti jsou mimo jiné vedeny k tomu, aby dovedly vyhledávat informace a to jak v příslušných knižních publikacích, tak především prostřednictvím internetu.

Pro snazší orientaci žáků jsou texty barevné a učebnice je doplněna množstvím obrázků s texty, které ukazují jak dobré tak špatné příklady. Důležité poznatky jsou uvedeny rázným heslem, zvýrazněny například barevně, či vykřičníky. Důležité a zajisté užitečné jsou otázky a úkoly na konci každé kapitoly, které mají žákům prohloubit znalosti a současně zopakovat to nejdůležitější z probrané látky. Velmi pozitivním faktem jsou úkoly zaměřené na diskusi s rodiči (v kapitole o demokracii je také zahrnut rozhovor s místním zastupitelem, či jinou v oblasti politiky angažovanou osobou). Knihy obsahují značné množství přímých citací a příkladů (například úryvky novinových článků, znění příslušných paragrafů a úryvků textu). Důležitým bodem jsou klíčová slova uvedená v každé kapitole. Na konci obou knih je základní slovníček pojmů a cizích slov, které žáci nemusejí znát.

Oba díly tohoto souboru jsou jednoznačně pro pluralitu názorů. Ostatně je to i jedním z hesel autorů na předsádce knihy. Autoři zde uvádějí, že etika je sice soubor obecně platných principů, ale mnohé je pouze věcí názoru a správný názor zde vlastně neexistuje, respektive jediný správný. Učitelé jsou dokonce nabádáni, aby žákům názory nehodnotili. V takovém postoji je potom zvláštní, že v této pluralitě názorů nezazní jediný křesťanský. Zásadně chybí například v kapitole o pomoci druhým, kde je uvedeno, že svou pomoc nemáme nabízet veřejně, před ostatními.

Dále v oddíle o demokracii a právech je uvedeno, že každý má právo na přesvědčení a víru, ale vůbec není uvedeno například, jaká jsou hlavní světová

náboženství, jaká je situace z hlediska víry v České Republice a co vlastně víra, či náboženské přesvědčení znamená (podle předběžných výsledků ČSÚ o Sčítání lidu, domů a bytů 2011 se k náboženskému přesvědčení hlásí 20,5 % obyvatel⁴¹). V obou dílech učebnice najdeme jednu stránku věnovanou náboženství a církvím (hovoří se zde o judaismu, křesťanství, islámu a ateistech), kde žáci mohou najít odkaz na knihu biblických příběhů a mají za úkol jeden vyprávět.

Statistické výsledky jsou ze sčítání lidu 2001 (knihy samy vyšly v roce 2010, kdy byly také schváleny MŠMT jako výukové materiály pro ZŠ). Drobný problém vzniká u informace o občanech „bez vyznání“, protože je uvedeno, že se nehlásí k žádné církvi, ale informace není doplněna o sdělení, že to nemusí nutně znamenat, že jsou to lidé nevěřící (bez vyznání 6,7 %)⁴². Obecně tedy lze říci, že v případě těchto dvou publikací záleží pouze na vůli učitele, zda u jednotlivých témat nechá promluvit také křesťanské názory a pohledy, případně zda nechá žáky nahlédnout do Bible, což asi záleží především na idejích ŠVP dané školy.

3.3.2. Vyhodnocení

Nabídka titulů pro základní školy je skutečně malá, protože se vlastně pro každý ročník jedná o pouhý jeden titul (ovšem samozřejmě s připomínkou, že i učitelé ZŠ mohou pracovat s různými materiály). Učebnice samy se snaží být zcela neutrální, držet se středního názorového proudu a nevybočovat. Otázkou pak zůstává, zda je takový přístup odpovědný, protože takto se žáci o jednotlivých etických přístupech a důzdech dozvídají (dle porovnání ŠVP) ve valné většině až ve čtvrtém ročníku gymnázia. Nutno také konstatovat, že naše

⁴¹ Z toho 13,8% se hlásí k nějaké církvi (registrované či ne), církevnímu, či náboženskému sdružení, nebo se hlásí pouze k víře. 6,7% jsou věřící bez vyznání. Více na: www.scitani.cz/slodb2011...predbezne_vysledky_scitani_lidu...bytu_2011

⁴² Předběžné výsledky SLDB 2011 lze nalézt na: www.scitani.cz/slodb2011...predbezne_vysledky_scitani_lidu...bytu_2011

dnešní kultura z něčeho vyrostla, na něčem stojí a obě učebnice pro základní školy o těchto stavebních kamenech naprosto mlčí.

3.3.3. Střední školy

Pro potřeby střední školy je v nabídce mnohem širší výběr titulů. Také můžeme tvrdit, že na střední škole začíná ona skutečná praktická filozofie. Učebnice to reflektují, ale najdeme mezi nimi značné rozdíly, co do úrovně učiva, dané především obsahem a rozsahem probírané látky. Materiály vybrané k hodnocení mají sice různé názvy (přehledy, základy), ale lze říci, že na obsah učebnice to nemá příliš velký vliv. Pro středoškolské učivo etiky je typický přístup, který sleduje etiku od antiky, přes středověk a novověk a končí u současných etických teorií, do jisté míry to reflektují všechny vybrané tituly, ale pouze dvě (Semrádová a Robinson) jsou naprosto jednoznačně schematizující. Robinson ve stylu komiksu, který sice může být pro studenty zajímavou a přitažlivou formou čerpání informací, ale na druhé straně při zachování standardního formátu knihy nemá na jednotlivá témata dostatek prostoru a to vede k poměrně zásadnímu ochuzení jednotlivých témat. Také prosazování vlastních kritických názorů ve formě jednotlivých bonmotů je sice zajímavé, ale dosti jednostranné. Semrádová v tomto ohledu postupuje úzkostlivě období za období a před klasický začátek etiky v antice předsazuje seznámení s etickými teoriemi Indie a Číny a jejich vývojem (to je běžné zejména u soudobých učebnic filozofie).

Ostatní autoři se buď snaží o jistou syntézu obou zmiňovaných přístupů, tedy seznamů autorů s jejich myšlenkami a díly a rozebírání jednotlivých témat, jak činí Thompson, který nejdříve vysvětlí jednotlivé pojmy a na tomto základě následně probírá jednotlivá myšlenková schémata. Podobně volí i Adamová, ale probírá spíše jednotlivé myšlenky a k nim pak řadí příslušné myslitele, což ve výsledku vede k velmi výrazným skokům napříč staletími (u každého tématu hovoří pouze o nejvýraznějším autorovi).

Naproti tomu Bílý ve své publikaci zahrnuje kapitolu o etických soustavách, kde podává systematický výklad, ale jinde v knize o nich již nehovoří, pouze v případech jednotlivých myšlenek, které potřebuje vysvětlit. Zcela odlišné přístupy v tomto pojetí zaznamenáváme u Rickena a Bureše, kteří koncipují své knihy jako výklad k jednotlivým otázkám etiky (dobro a zlo, zdůvodnitelnost jednotlivých teorií, morální jednání, svědomí atd.), i když ani oni se nevyhnou jistému výčtu myslitelů, minimálně u antiky a Kanta, což jsou okruhy, které se jeví jako nejdůležitější. Tak i Bureš, který se snaží minimalizovat ony seznamy autorů, se zabývá Sókratem, Platónem a Kantem. Tak se snaží činit i Příkaský, který vykládá jednotlivé pojmy, ale nakonec přejde k normám Dekalogu a od nich pokračuje antikou, přes učení Ježíšovo s velkým skokem do teorií současnosti. Naprosto odlišný přístup pak podává ve své publikaci Skoblík. Soustředí se zcela na etiku křesťanskou a to z pohledu katolické církve. I když podává historický přehled, vynechává vše, co bylo před křesťanstvím, začíná tedy apologetikou a patristikou. Samozřejmě probere základní otázky jako rozhodnutí, svoboda, svědomí, hřích a k nim odpovídající církevní praxi. Ovšem nosnou konstrukcí knihy je oddíl o konkrétní morálce vyložený na Dekalogu a to na základě nového katechismu římsko-katolické církve.

Ostatní publikace se s odkazem křesťanství vyrovnávají různě. Žádná z učebnic na toto téma nemlčí zcela, ale rozsah věnovaný tomuto tématu je různý. Bureš a Adamová se omezují na drobné zmínky o základech křesťanské etiky v jejím původci, tedy Ježíši Nazaretském. Bureš navíc mnohdy odkáže na křesťanské pojetí daného problému, ale z textu je zjevné, že tento pohled pro něj není prioritní, činitelem je pro něj člověk. Například Příkaský, který sám sebe označuje za autora ryze křesťanského (je katolickým duchovním) věnuje otázce učení Ježíše zhruba tolik prostoru co morálce komunistické, reprezentované Marxem a Engelsem, ačkoliv Dekalogu se věnuje podrobněji.

Thompson se otázkám po původu morálky a rolí Boha v této morálce věnuje podrobněji v závěru své knihy.

Zcela opačný přístup si vybírají Semrádová a Bílý, pro ně je křesťanství základním nositelem naší dnešní morálky a proto se jím zabývají velmi podrobně, i když každý svým způsobem. Semrádová předkládá klasický seznam myšlenek a myslitelů a věnuje se i postavám, které ostatní přehlížejí. Bílý se spíše zabývá jednotlivými tématy a svůj zájem o náboženské otázky vysvětluje takto: „Nábožensví a mravnost jako kulturní složky jsou autonomní. Víme, že asi od 5. století po téměř tisíc let potom vládlo v evropské kultuře náboženství téměř monopolně nad morálkou. Dnes ještě existuje názor, obhajovaný ve většině náboženství, že mravnost může být vybudována jedinečně na náboženské základně.“⁴³

Zajímavá situace nastane, když se podíváme na práci s postavami jednotlivých myslitelů, například Tomáše Akvinského. V nějaké míře se mu věnují všichni autoři, samozřejmě jeho postavení v dané publikaci se odvíjí od postoje autora, tedy u Semrádové a Skoblíka dostává široký prostor, aby byly jeho názory řádně vyloženy a obhájeny⁴⁴. Thompson dokonce věnuje Tomáši Akvinskému celou kapitolu, protože se podrobněji zabývá přirozeným zákonem⁴⁵.

Pokud bychom se chtěli zabývat etikou reformační a jejími odkazy, můžeme použít pouze učebnici Semrádové a i tam se mnoho nedozvíme⁴⁶. Všichni ostatní autoři o této etapě dějin etiky mlčí. Thompson dokonce přeskakuje 3. století vývoje a od Akvinského se přesouvá rovnou k Hobbesovi. Příkaský a Skoblík vynechávají reformaci ze své pozice katolických autorů.

⁴³ BÍLÝ, Jiří. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-21-X, str. 31-32

⁴⁴ Semrádová atr. 43-45; Skoblík 40-42

⁴⁵ Str. 75-83

⁴⁶ Semrádová, str. 49-53

3.3.4. Vyhodnocení

Učebnice nejsou pouhým souhrnem poznatků, které se mají žáci naučit z paměti (i když v počátcích univerzit bylo takové memorování standardní formou učení). Každý z autorů chce studentům něco předat a nejsou to pouze ony ucelené informace o oboru etika. Každá z učebnic předesílá také nějaké vlastní poselství. Všechny učebnice se shodují v tom, že studenti by měli obdržet jasný a zřetelný základ, na němž pak mohou stavět. Tímto základem je seznam etických teorií minulosti i postoje současnosti. Koneckonců všichni teoretikové etiky stavějí své názory na svých předchůdcích, především na Platonovi a Aristotelovi a rozdílech v jejich učeních. Na antice se tedy jednohlasně shodují, ale v dalším dějinném vývoji již mají rozdíly. Hlavní je v tom, na jakých principech zakládají svůj výklad, pro křesťanské myslitele je tvůrcem norem Bůh: „Přeje-li si Bůh nějakou věc, je tato věc dobrá, a kdyby Bůh chtěl jiné mravní zákony, než ty, které ustanovil, byly by tyto zákony správné.“ (Duns Scotus)⁴⁷.

Lze říci, že hodnoceným učebnicím se daří předávat myšlenkové poselství, které si stanovily. Žáci se z nich dovědí nutný základ a potom mohou být schopni se ztotožnit s teoriemi dneška. Jestli si vyberou směr, kde je prvním hybatelem nepojmenovaná síla, či budou za první příčinu považovat Boha je otázkou svobodné vůle každého jednoho z nich. Důležité je, že učebnice jako celek i když v různé (ne zcela uspokojivé míře) předkládají studentům ucelené informace, ze kterých vyplývá, že i přes naprostý nezájem některých autorů má křesťanství jako etický systém stále co říci.

V celkovém souhrnu došlo na hodnocení devíti knih, které ve své valné většině představují učebnice určené pro základní a střední školy, v menšině bychom je mohli označit za doplňkovou literaturu, případně pomoc při

⁴⁷ SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Etika: Přehled etických teorií*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-403-0, str. 43

přípravě maturitní zkoušky. Metody použité jednotlivými autory pro zpracování tématu jsou různé, některé vyčerpávající, jiné méně, ale lze i říci, že syntéza některých učebnic do jednoho svazku by jistě nebyla na škodu. Na straně druhé samozřejmě záleží na tom, jakým čtenářům je kniha určena, ovšem ani jedna ze zmiňovaných publikací téma rozhodně nevyčerpává (otázkou zůstává, zda je to vůbec možné). Z těchto publikací bylo prokřesťansky orientovaných necelých 50 % a to tak, že kdybychom je mohli hodnotit od 1 do 5, vyšel by průměr tři. Jsou tady knihy, které sice přiznávají křesťanské tradici její místo v životě dnešní společnosti, ale nezacházejí do detailního popisu a tyto hodnoty nepředkládají (spíš jde o vyjádření křesťanského základu kultury a etiky), naopak skupina druhá jako svůj základ stanoví křesťanské hodnoty, které pak v další diskusi dále rozvíjí, hodnotí a vysvětluje.

Pokud se ptáme, jaké hodnoty se učebnice snaží rozvíjet, odpověď rozhodně nebude jednoduchá. V celkovém pohledu lze říci, že v celkovém souhrnu informací, které učebnice podávají je preference spíše v množství etických teorií, než v rozvíjení jednotlivých hodnot a nezáleží přitom na tom, jak se profiluje autor. Rozhodně bychom nenalezli jednoznačné hodnocení rozdílu mezi hodnotami společnosti jako takové (ve smyslu dnešní postmoderní sekularizované, tak jak ji představuje MŠMT ve svých RVP) a hodnotami, které lze nazvat křesťanskými. Zcela jiná situace ovšem nastane, pokud budeme chtít porovnat ŠVP jednotlivých škol. V těch najdeme tyto informace zcela jednoznačně. Ovšem je potřeba předeslat, že ani v těchto ŠVP se rozvíjené hodnoty vlastně příliš neliší, nejspíš především proto, že rozvíjené hodnoty vždy úzce souvisí s KK. Jde hlavně o rozvíjení schopnosti spolupráce, tolerance ostatních (umění žít s lidmi a pro lidi⁴⁸), komunikace a další. Samozřejmě základní rozdíl mezi školami státními a církevními je odkaz k

⁴⁸ ŠVP Arcibiskupské gymnázium Praha, str. 11

respektu mravních nároků evangelia⁴⁹ u celého osazenstva školy (tedy studentů, učitelů i nepedagogického personálu). Biskupské gymnázium Brno se například snaží, aby žáci nesklouzli ke stereotypům (míněno je odsuzování, xenofobie atd.) a jako zásadní je zde pozitivní přístup, ruku v ruce s vlastním názorem studentů (všechny doslova přejímané názory jsou považovány za nepřijatelné). Po studentech je požadováno, aby získali vlastní náhled. Cílem škol je vychovat ze studentů „slušné lidi“ a to jak v souvislosti hodnotové, tak jako občany (zde včetně zásadního bodu, tedy občanské angažovanosti)

Je jednoznačné, že učebnice jsou skutečně pouhou pomůckou a nejdůležitějšími faktory zůstávají kromě ŠVP (ty dávají výuce jasný rámec) učitelé a studenti v dialogu, protože etické teorie se dají nastudovat z knih, ale skutečnost a to, co v konečné fázi utváří naše rozhodování, nám mohou předat zase jenom skuteční lidé.

⁴⁹ ŠVP Arcibiskupské gymnázium Praha, str. 7

Závěr

Etika se v českých školách vyučovala vždy a vždy také podléhala dobovým trendům, dnes jsou to především Klíčové kompetence. Lze říci, že není školy, kde by etika mezi vyučovacími předměty nefigurovala, ale zásadní rozdíly jsou v náplni předmětu. Můžeme se setkat se zcela sekularizovanou formou, která se vyhýbá jakékoliv zmínce o kořenech naší kultury a etiky v křesťanství až po jasné definování etiky jako křesťanských hodnot a životních postojů. I přesto se zdá být poněkud nepřijatelné, že i přes opatření ministryně školství není etika vyučována jako plnohodnotný samostatný předmět, ale pod hlavičkou filozofie, sociologie, psychologie, či práva. Jistě bychom mohli konstatovat, že i tyto výše zmíněné předměty by zasloužily plnou hodinovou dotaci, ale na straně druhé etika zdaleka není předmět s takovou specializací, spíše jde o praktické uplatnění v každodenním životě jednotlivce.

Už sám fakt, že vyučování etiky bylo zařazeno do RVP ZV až dodatečně, vypovídá o zájmu, který ministerstvo, potažmo společnost, o předmět má. Vývoj v poslední století, především však v uplynulém padesátiletí, neakcentuje etické imperativy. Spíše se orientuje na takové kategorie jako spotřeba, zábava, užívání. Liberalismus je prezentován jako prakticky bezbřehý. V takovém prostředí etické principy jakoby mizí, i když jsou často připomínány. Každý, kdo kandiduje do volené funkce, se jimi ohání. Často však jen v době kandidatury. Možná právě proto mohou být etické principy chápány jako zástěrka zakrývající skutečné úmysly. Biblické „kázati vodu a pítí víno“ možná „funguje“, avšak současně vyvolává reakci, často vyjadřovanou souslovím s výrazem „normální“ (normální je nelhat, nekrást a podobně). Jinak vyjádřeno – etické principy, které jsou zkušeností lidstva písemně vyjádřeny v biblických textech a řadě děl myslitelů všech století,

kteřá uplynula od vzniku organizované společnosti lidí, nezmizely, stále se prosazují. Systém školní výchovy tomu však příliš nepomáhá. Etika, etické kulturní chování, je chápáno spíše jako „přídavek“. Přitom i průzkum hodnotových preferencí adolescentů potvrzuje, že cenění si etických hodnot roste se vzdělaností konkrétního žáka. V podstatě dobrovolná výchova etiky, navíc ztížená výslovným souhlasem rodičů, s učebnicemi, které se omezují na výčty teorií a dbají spíše na to, aby byly „korektními“, to jest nepadnutelnými, je však dosažení cíle, jímž by bylo být pevné zasazení základních etických hodnot do mysli studentů, jen těžce dosažitelné. Povědomí o etických principech si do praktického života odnáší jen menšina žáků.

Historické zkušenosti naznačují, že v „dobách hojnosti“ se role etiky tak trochu vytrácí, zatímco v těžkých časech vystupuje do popředí. Nelze si jistě přát, aby na současnou společnost přišly těžké časy, lze jen doufat, že i „sytá“ společnost se nespokojí jen s materiálními statky, že sezná potřebnost harmonického duchovního soužití lidí a udělá pro to i ve školství víc než nyní.

Seznam literatury

ČR. RVP75-31-M/01. In: 9325/2009-23. Praha: MŠMT, 2009. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/RVP_3_vlna/RVP%207531M01%20Predskolni%20a%20mi%20moskolni%20pedagogika.pdf

BARBARA ČECHOVÁ. *Nápady pro rozvoj a hodnocení klíčových kompetencí žáků*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-388-8.

BISKUPSKÉ GYMNÁZIUM BRNO. *Školní vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání*. Brno: Biskupské gymnázium, 2011. Dostupné z: www.bigy.cz

ČR. Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *Čj. 12586/2009-22*. Praha: MŠMT, 2009.

Školní vzdělávací program. *Osm svobodných umění*. Praha: Arcibiskupské gymnázium Korunní 2, Praha 2, 2009. Dostupné z: www.arcig.cz

Manuál. *Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání*. Praha: VÚP, 2005.

SLDB [online]. 2011 [cit. 2012-05-03]. Dostupné z: www.scitani.cz/slodb2011...predbezne_vysledky_scitani_lidu...bytu_2011

ADAMOVÁ, Lenka a Václav VENTURA. *Základy filozofie, etiky*. Praha: Fortuna, 2010. ISBN 80-7168-722-3.

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7133-111-3.

BÍLÝ, Jiří. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-21-X.

BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií I.: od antiky po konec 18. století*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2004. ISBN 80-7290-164-8.

BONHOEFFER, Dietrich a Bohuslav VIK. *Etika*. Vimperk: Kalich, 2007. ISBN 978-80-7017-047-2.

BRADÁČOVÁ, Lenka, Hana STAUDKOVÁ a Alena ŠOTOLOVÁ. *Lidé kolem nás: Aplikovaná etika pro 5. ročník ZŠ*. Všeň: Alter, 2010. ISBN 978-80-7245-248-4.

BRADÁČOVÁ, Lenka, Hana STAUDKOVÁ a Alena ŠOTOLOVÁ. *Lidé kolem nás: Aplikovaná etika pro 4. ročník ZŠ*. Všeň: Alter, 2010. ISBN 978-80-7245-246-0.

BRÁZDA, Radim. *Srovnávací etika*. Praha: KLP, 2. ISBN 80-85917-18-1.

BUREŠ, Radim. *Základy etiky: Učební text pro střední školy*. Praha: S&M, 1991. ISBN 80-900096-5-4.

ČADOVÁ, Barbara, Jana PETRŽELOVÁ. *Maturitní otázky: občanský a společenskovední základ*. Praha: Fragment, 2008. ISBN 978-80-253-0600-0.

JIRÁSKOVÁ, Věra, Jaroslav KOŤA a Naďa PELCOVÁ. *Základy společenských věd*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-66-1.

PARKAN, František. KOLEKTIV. *Přehled učiva k maturitě: Společenské vědy*. Praha: Fortuna, 2006. ISBN 80-7168-970-X.

PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea a Libuše ČADOVÁ. *Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů. Odnotová orientace a životní postoje současných adolescentů*. 2005, 1641/2005/G5 MŠMT.

PRUDKÝ, Libor. *Vybrané výsledky výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníku FHS UK*. *Vybrané výsledky výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníku FHS UK*. 2002, FHS UK. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/index.php?id=422>

PŘÍKASKÝ, Jiljí V. *Etika: Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-505-5.

RICKEN, Friedo. *Obecná etika*. Praha: Oikoymenh, 1995. ISBN ETF 3205180988.

ROBINSON a Chris GARRATT. *Etika*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-941-0.

SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Etika: Přehled etických teorií*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-403-0.

SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-357-1.

THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-806-6.